

La vertebració de l'ajut mutu a una societat pagesa: la Fatarella (Terra Alta) 1900-1936

M. Cinta Margalef Faneca
IES El Vendrell

La Fatarella, població agrícola, va desenvolupar des del 1900 fins al 1936, abans de l'aparició de l'estat del benestar i de les assegurances modernes, tot un seguit d'entitats lligades a l'activitat camperola: diverses societats de socors mutus per a persones i cavalleries i un sindicat agrícola. L'estudi d'aquestes entitats de cooperació ens ajuda a entendre els mecanismes de poder, el tipus de societat, el ritual de la mort, l'assistència sanitària, etc.: és una mena de radiografia per conèixer aquell tipus de societat. Aquesta vida associativa, però, fou mediatitzada, en gran mesura, per les divisions polítiques que s'havien de revelar fatals per al nostre país l'any 1936.

La Fatarella, an agricultural town, developed from 1900 to 1936, well before the emergence of the welfare state or modern insurance, a whole series of institutions linked to agricultural work: various societies of Mutual Aid for people and work animals and a farm union. The study of these cooperative institutions helps us to understand mechanisms of these power, types of society, mortuary ritual, health care, etc.: it is a kind of radioagraphy to know this type of society. This associative life, however, was mediated in large measure by the political divisions which would prove fatal to Catalonia in 1936.

I. INTRODUCCIÓ

El present treball analitza l'associacionisme agrari a la Fatarella (Terra Alta) des de començaments de segle fins a la Guerra Civil, a través de quatre entitats: dues entitats de Socors Mutus, una d'esquerres organitzada l'any 1902 i una de dretes creada l'any 1915; un sindicat agrícola sorgit l'any 1931, i una entitat d'assegurança de cavalleries l'any 1932.

La documentació que ha permès aquest estudi està dipositada a l'Arxiu Històric de Tarragona (AHT), procedent de l'antic Govern Civil, dins el Fons d'Associacions, creat a totes les províncies des de l'aprovació de la Llei d'associacions del 30 de juny de 1887.

S'ha de deixar clar però que aquestes associacions estudiades no són totes les que existiren a la població. De fet, l'any 1914 es creà la Sociedad Obrera Agrícola de la qual no he trobat documentació,¹ darrere la qual hi havia la Sociedad de Socorros Mútuos dedicada al Patrón San Andrés creada anteriorment.

L'organització de les esquerres locals mobilitzà els sectors dretans i catòlics que impulsaren l'any 1913 l'Academia Católica-Social que l'any següent creà al seu si una secció de socors mutus anomenada Hermandad de Socorros Mútuos bajo la advocación de San Rafael. Posteriorment, l'any 1931 impulsaren la constitució d'un Sindicat Agrícola.

Al marge d'aquesta dicotomia dreta-esquerra, l'any 1932 es creà una entitat exclusivament professional que fou la Unión Agrícola Pecunia-ria.

Tant les entitats de Socors Mutus com la d'assegurança de cavalleries ja havien estat analitzades en un treball anterior a la mateixa comarca i les conclusions a les quals llavors havia arribat referenciaven que, en una societat agrícola com la de la Terra Alta a començaments de segle, les assegurances contra malalties tant de persones com d'animals estaven esteses a pràcticament totes les poblacions i no escapaven a la dicotomia dreta-esquerra que acabà esclatant l'any 1936.²

En el camp català, l'ajut mutu s'ha expressat tradicionalment a través d'associacions populars de caràcter civico-religiós -confraries- o d'entitats com cooperatives, sindicats, societats de socors mutus o d'assegurances. Fotografia: Reunió de dones a la Fatarella. Fons M. Cinta Margalef.

II. LES SOCIETATS DE SOCORS MUTUS

1. La de San Andrés

La primera societat d'aquestes característiques localitzada a la Terra Alta és l'Asociación de Socorros Mútuos entre Vecinos y Habitantes de la Villa de Villalba.¹ El seu model d'estatuts serà copiat per la Sociedad de Socorros Mútuos dedicada al Patrón San Andrés, constituïda l'1 d'abril de 1902. D'aquesta entitat sols s'ha conservat una revisió dels seus estatuts realitzada l'any 1928.² Els objectius d'aquesta entitat eren «socorrer mútuamente a los socios inscritos en ella en casos de enfermedad, desgracia o muerte» (art. 1). En podien ser socis tots els habitants entre 16 i 50 anys, amb bona conducta i sense cap malaltia crònica (art. 2). Abans de la seva admissió (art. 4) s'havien de fer una revisió pel metge de l'entitat. La quota que es pagava l'any 1928 era de 2 pessetes al mes i no hi havia dret al socors fins passats tres mesos des de la inscripció (art. 5). Passat aquest temps la quota era d'una pesseta.

Els estatuts distingeixen entre malalts de medicina, malalts de cirurgia major i els de cirurgia menor. Tant els de medicina com els de cirurgia major cobraven les següents quantitats en cas de baixa: els 50 primers dies, 3 pessetes diàries; del dia 51 al 90, 1 pesseta i 50 cèntims diaris, i a partir del dia 91, 1 pesseta diària (art. 7). Els malalts de cirurgia menor els 50 primers dies rebien 2 pessetes diàries i a partir del dia 51, 1 pesseta (art. 8).

Els malalts de medicina convalescents podien, per restablir-se més aviat, sortir de la seva casa des de la sortida a la posta del sol i visitar familiars i amics per a la seva distracció. Però no podien entrar ni a establiments públics ni sortir de la població. De totes maneres a partir del primer passeig sols percebien la meitat del socors que els pertocava (art. 9). A més, cap malalt no podia impedir l'entrada a casa de qualsevol membre de la Junta a menys que el metge digués el contrari. En cas que ho impedís deixaria de tenir dret al socors (art. 21).

El dret a cobrar la baixa s'acreditava mitjançant una certificació facultativa que explicita-

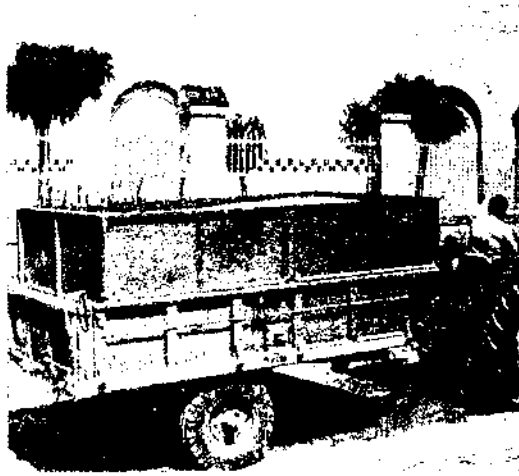
va si la malaltia era de medicina o de cirurgia i si el malalt podia o no treballar (art. 15). El soci que presentés la baixa però que tingués dues mensualitats per pagar no percebria cap ajut mentre durés la malaltia i qui deixés de pagar tres mensualitats consecutives era donat de baixa automàticament (art. 10 i 11). En cas que hi hagués molts malalts i no hi hagués prou fons per atendre'ls, la junta directiva podia imposar mensualitats extraordinàries junt amb les ordinàries (art. 12). Igualment tots els socis afectats per una malaltia greu tenien l'obligació de ser assistits a casa seva per dos socis en torn rotatiu des de les 6 de la tarda fins a les 6 del matí; però qui no ho fes hauria de pagar una multa de 2 pessetes i en cas de no pagar-la seria expulsat de l'en-

1. La bibliografia sobre la Terra Alta en general i sobre la Fatarella en particular és inexistent. Com a obra genèrica pot consultar-se: Ardévol, M. J. [et al.] La Fatarella. Una visió general. La Fatarella: CETAG, 1995, 122 p.

2. Margalef Faneca, M. C., «L'associacionisme agrari a Arnes: exemples de solidaritat entre veïns a la Terra Alta». A: Actes de les Primeres Jornades d'Estudi sobre la Terra Alta. Horta de Sant Joan: CETA, 1994, p. 529-538.

3. «Reglamento...», Tarragona, 11.I.1900, 12 pàgines manuscrites. AHT.

4. «Reforma del Reglamento de la Sociedad de Socorros Mútuos...». La Fatarella, 20.IV.1928, 15 pàgines manuscrites. AHT.

El coneixement de la història del cooperativisme català permet comprendre millor els mecanismes socials, polítics, culturals i econòmics de la societat camperola catalana. Cooperativa del Pla de Cabra

titat. La multa seria lliurada a la família del malalt perquè suplís la falta d'assistència (art. 13). En cas de mort, el cadàver seria acompanyat per 26 socis presidits per dos membres de la Junta Directiva, 8 per portar el taüt i 8 per portar les torxes, les despeses de les quals serien pagades per l'entitat. Si aquell a qui per torn li tocava anar a l'enterrament no hi anava podia delegar en un altre, però qui no hi anés per rebel·lia seria expulsat de l'entitat (art. 14). A més si el soci es moria després de pertànyer durant més d'un any a la Societat i sense haver faltat als seus deures, la seva família rebia 50 pessetes per a despeses d'enterrament (art. 15).

Si un soci es posava malalt fora vila havia d'enviar immediatament a la Junta Directiva la baixa expedida per un facultatiu i, en ser donat d'alta, també havia d'enviar l'alta, mitjançant un certificat mèdic visat per l'alcalde i el jutge de la localitat on es trobés (art. 19).

El soci que havia d'anar a la mili deixava de pertànyer a l'entitat mentre durés el servei i a la tornada hi ingressava de nou sense pagar quota d'ingrés (art. 20).

El soci que, estant malalt, renunciés voluntàriament a cobrar els diners de la baixa tindria dret a ser nomenat soci honorari i la Junta Directiva podia inscriure el seu nom a un quadre de mèrit que hi havia a la sala on es feien les reunions (art. 22).

Les malalties que estaven excloses de l'ajut eren les venèries, les derivades de baralles, la borratxera, la bogeria o les adquirides voluntàriament (art. 23).

La Junta Directiva d'aquesta entitat estava formada per un president, un vicepresident, un tesorero, un secretari, un vicesecretari i un «andador». La Junta era escollida per majoria simple en les reunions establertes a aquest efecte i tots els anys s'havia de renovar totalment en sessions generals ordinàries que es feien al començament de l'any (art. 24). La Junta Directiva es reunia en sessió ordinària el primer dia de cada mes, i es feien sessions extraordinàries quan eren convocades pel president o per la majoria dels socis. Totes les reunions s'havien de fer al carrer Santa Ubaldesca, 21, on estava la seu social. Tots els càrrecs eren gratuïts i honorífics, excepte el de «andador o avisador» que no pagava quota i a més rebia 1 pesseta al mes.

Les funcions de la Junta Directiva eren les establertes als articles 27 a 34: el president fiscalitzava, controlava i dirigia l'entitat i era suplert pel vicepresident en cas d'absència. El tesorero s'encarregava dels dipòsits de l'entitat, de passar comptes cada tres mesos a la Junta i semestralment a tots els socis. El comptador intervenia tota la facturació de l'Entitat i fiscalitzava el tesorero. El secretari aixecava acta de les reunions i portava el registre d'altres i baixes i era suplert pel vicesecretari en cas d'absència. L'«andador» avisava el soci de tot el que feia referència a la vida de l'associació.

La Junta General de socis es feia el primer de gener (art. 35) i s'hi presentaven l'estat de comptes i la relació nominal d'altres i baixes. També hi havia una assemblea ordinària l'1 de juliol on s'explicava l'evolució des de la darrera Junta General (art. 36). Tots els socis podien participar amb veu i vot a les assemblees (art. 37).

La Societat no es podia dissoldre mentre no ho sol·licitessin 3/4 parts dels socis i en cas de dissolució els fons eren repartits proporcionalment entre els socis segons el temps de pertinença a l'entitat (art. 1 de les Disposicions generals).

2. La de 'San Rafael'

L'any 1913 es creà la Academia Católica-Social bajo la advocación de Nuestra Señora de la Misericòrdia. Era un entramat polític, cultural i social que es dividia en tres seccions: la de «Instruc-

ción» amb una escola; la de «Honesto Recreo» amb local social i bar; i la de «Piedad» en la qual s'inclouïa la Hermandad de Socorros de San Rafael que s'havia constituït el 31 d'octubre de 1915.

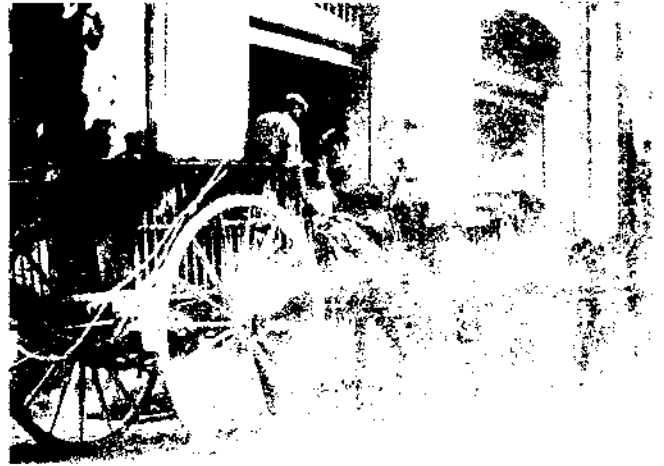
L'objectiu d'aquesta secció va ser especificat en el seu article primer: «impulsados por los sentimientos de piedad y beneficencia, esta Hermandad tendrá por único y exclusivo objeto el socorro en metálico a los hermanos en sus enfermedades y estrechar entre ellos vínculos de fraternidad cristiana. La Hermandad formará una de las secciones de la Academia Católica-Social.»⁵

L'articulat general d'aquest reglament, així com les condicions per donar-se d'alta o de baixa, les prestacions, les multes, la forma de governar i administrar l'entitat, etc., és igual que el de la societat anterior. La diferència és que tots els membres de l'Academia Católica-Social ho eren a la vegada de l'entitat de Socors Mutus (segons les disposicions generals 6 i 7).

El domicili social de l'Acadèmia era al carrer Sunyer, 28.

III. EL SINDICAT AGRÍCOLA. CASAL DEL POBLE.

Dins l'Acadèmia, el 2 de setembre de 1931 es va constituir el Sindicat Agrícola Casal del Poble.⁶ Segons l'article segon «el objetivo de este sindicato es: 1º, organizar, promover y dirigir los intereses morales y materiales de los asociados; 2º, difundir los conocimientos útiles a la agricultura por medio de conferencias, periódicos y folletos...; 3º, establecer un círculo para el recreo de los socios y sus familias; 4º, adquisición por medio de compras en común de abonos, semillas, insecticidas y demás elementos de producción y fomento agrícola y pecuario; 5º, elaboración, venta, mejora y explotación de productos del campo y ganadería; 6º, estimular el ahorro entre los agricultores y favorecer el crédito popular; 7º, fomentar la mutualidad sea para auxilio en caso de enfermedad de los asociados y también aplicándola a la ganadería; 8º, establecer una comisión encargada del arreglo de los conflictos de carácter general y los relativos al

trabajo o a la propiedad que puedan surgir, la cual actuará siempre de conformidad con las leyes i disposiciones.»⁷

El Sindicat es componia per una Junta Directiva formada pels mateixos càrrecs i funcions que les anteriors societats de socors (art. 4 al 14).

Els socis podien ser fundadors o eventuals. Els primers havien de ser més grans de 18 anys, tenir bona conducta i haver ajudat a la construcció del local annex a l'Acadèmia Católica-Social amb un dia de treball com a mínim i haver pagat des del dia de la inauguració 1 pesseta al mes. Dos mesos després d'iniciades les obres no podia ingressar cap nou soci fundador. En cas de defunció d'un soci fundador els seus drets passaven en primer lloc al seu fill masculí i si no en tenia a la seva filla més gran que podia transmetre els seus drets al seu marit. En cas que quedés una vacant de soci fundador el podia reclamar un soci eventual (art. 15 i 16). Els socis eventuals pagaven 5 pessetes d'entrada i la mateixa quota mensual que els altres (art. 17). Els socis eventuals no tenien dret a assistir a les assemblees ni a pertànyer a les juntes (art. 20). Les assemblees generals ordinàries es feien el segon diumenge de gener i es verificava la continuïtat de la junta de govern.

5. «Reglamento de la Academia Católica-Social de Fatarella». Tortosa, 23.VI.1913, 14 pàgines manuscrites. AHT.

6. «Excmo. Sr. Gobernador...». La Fatarella, 2.IX.1931. 1 pàgina manuscrita. AHT.

7. «Estatutos del Sindicato Agrícola. Casal del Poble». La Fatarella, 8.X.1931, 5 pàgines mecanografiadas. AHT.

Les cooperatives de consum foren un dels instruments més adients per afrontar les noves necessitats sorgides arran del desenvolupament del país. Cooperativa Agrícola de Valls.

També se'n podia convocar una d'extraordinària sempre que ho demanés la Junta Directiva o 2/3 parts dels socis fundadors (art. 32 i 33).

El capital social del Sindicat estava format per les quotes dels socis i els beneficis per les diverses accions, l'import dels préstecs dels socis fundadors i les subvencions tant particulars com de l'Estat (art. 24).

IV. LA UNIÓN AGRÍCOLA PECUARIA

Coneguda també com Socorros Mútuos por Mutualidad y Accidentes de Caballerías, va ser constituïda el setembre de 1932 per un grup de nou transportistes i petits i mitjans propietaris.⁸ Aquesta entitat, que ja existia a altres poblacions de la comarca,⁹ havia estat reiteradament demanada per la població. De fet els mateixos estatuts del Sindicat Casal del Poble, creat l'any anterior, ja l'havien exigida i de fet va ser l'única institució de caràcter cooperatiu creada a la Fatarella abans de la guerra de la qual tinc constància que fou apolítica.

El seu objectiu era: «asegurar todas las cabezas de ganado caballar, asnal y mular que sean propiedad de los asociados» (art. 3). I assenyalava a més que el risc de l'assegurança comprenia els supòsits de «la muerte o inutilización absoluta para el trabajo de los animales objeto del seguro, ocasionado por enfermedad u otro accidente» (art. 4). Quedaven fora les causes derivades de negligència o d'obtenir maliciosament indemnització (art. 5).

Per poder ser assegurades, les cavalleries havien de tenir com a mínim 1 any i fins als 20 (art. 6). A partir d'aquesta edat, en ser massa ve-

lles quedaven automàticament excloses. S'excloïen dels límits de la contractació «las yegüas o burras de vientre o cria» que sols estaven protegides els sis primers mesos de l'embaràs i no ho tornaven a estar fins que el veterinari dictaminava que estaven fora de perill després del part (art. 19).

Els socis podien castrar els animals previ avís a la Junta Directiva que enviava el veterinari per fer l'operació. En cas de complicacions només quedaven protegits si tenien menys de 8 anys i no si eren més grans perquè es considerava que els riscos eren més elevats a partir d'aquesta edat (art. 20). Totes les despeses de l'operació corrien a càrrec del propietari (art. 21).

L'assegurança es feia pel 75% del valor real de l'animal (art. 7) i la durada del contracte era per un any (art. 8). Era la Junta Directiva la que avisava l'interessat del dia i l'hora en què es procediria al reconeixement i la valoració de l'animal (art. 9) per part del veterinari de l'entitat (art. 11). El subscriptor de la pòlissa no se'n podia beneficiar fins 1 mes després d'haver-la formalitzat (art. 16) i no podia pertànyer a cap altra entitat d'aquestes característiques (art. 17). Si el propietari venia o permutava l'animal el contracte finia (art. 17).

Quan una cavalleria estava malalta, l'amo avisava la directiva com a màxim tres dies després, i aquesta decidia què calia fer. En cas d'accident el perjudicat havia d'avisar la Junta en un termini de 48 hores, i el cos de l'animal restava a la seva disposició fins que prengué les disposicions adients (art. 24).

En general les indemnitzacions eren previstes per esdeveniments ocorreguts dins el terme municipal de la Fatarella, encara que els produïts a

L'ajut mutu i l'assegurança contra la malaltia, tant de persones com d'animals, a la societat camperola catalana no estigué exempta de la lluita política i de la dicotomia dreta-esquerra.
Sindicat Agrícola d'Alió.

pobles limítrofs quan els seus propietaris s'hi trobessin accidentalment també es cobraven sense més problemes. Les complicacions derivaven dels accidents en altres indrets. En aquests casos, per poder cobrar l'assegurança, el viatge hauria d'haver estat comunicat a la Junta i una autoritat administrativa o judicial havia de fer un informe de les causes de l'accident; la Junta es reservava el dret de fer una investigació pel seu compte (art. 22).

Quan s'havia d'indemnitzar un propietari la quantitat a pagar es repartia proporcionalment entre tots els socis segons la prima que paguessin (art. 23), la qual havien de fer efectiva en un termini de 16 dies. En cas contrari podien ser demandats judicialment i multats per l'entitat en 5 pessetes per incompliment de contracte. Si el morós era reincident era expulsat de la Societat (art. 28). Qualsevol altra despesa que sorgís també era pagada proporcionalment (art. 29).

L'Entitat era dirigida per una Junta Directiva amb un president, un vicepresident, un secretari, un comptador i quatre vocals. El president havia de representar legalment l'entitat, i acudir si esqueia als tribunals. El secretari portava els llibres i el comptador les finances. Els vocals assessoraven i suplien en cas d'absència (art. 30 a 32).

Els acords de la Junta eren per majoria absoluta en primera instància i si no per majoria simple en convocatòria els dies posteriors. En cas d'empat el president tenia vot de qualitat (art. 34). Tots els socis es reunien en juntes generals ordinàries presidides per la directiva al principi de l'any. Si en feia falta una d'extraordinària l'havia de demanar la Junta Directiva i/o 10 socis i sempre s'havia d'anunciar en un pregó públic (art. 36).

La Societat quedava dissolta quan sols restessin 20 socis (art. 42) i, en cas de desaparició, els fons existents es donaven a l'alcalde «para que los reparta entre los pobres de la localidad» (art. adicional).

El local social de la Unión Agrícola Pecuaria estava al carrer Sant Andreu, 13.

V. CONCLUSIONS

1. L'ajut mutu abans de les lleis d'assegurança social i, en general, de la implantació de l'estat del benestar van ser una necessitat bàsica per als camperols com a forma de protegir-se de les malalties que afectaven tant les persones com els animals. Així mateix la creació de sindicats agrícoles era fonamental per valoritzar i millorar l'activitat pagesa i ramadera.

2. A la Fatarella, com a altres indrets, l'associacionisme entre els pagesos estigué polititzat entre les forces republicanes i les catòliques (que soplujaven monàrquics, carlins, membres de la Lliga...).

3. L'única entitat que defugí d'aquesta dicotomia social fou la d'ajut mutu per a cavalleries.

4. L'estudi del reglament de les entitats de cooperació ens ajuda a entendre els mecanismes de poder, el tipus de societat que hi havia, el ritual de la mort, l'assistència sanitària, etc. En definitiva són una bona radiografia per conèixer la societat d'abans de la guerra.

8. A l'acta de legalització de l'entitat apareixen com a membres de la comissió organitzadora: Josep Viñes, Blas Pellisa, Ramon Cabús, Ramon Perelló, Pere Descarega, Joan Rius i Vicent Pascual. Vegeu: «Unión Agrícola Pecuaria...». La Fatarella, 21.IX.1932, 1 pàgina, AHT. Mentre que els estatuts de l'entitat també datats el 21.IX.1932 afegien també com a membres de l'esmentada comissió Francesc Segura. Vegeu: «Estatutos...». La Fatarella, 21.IX.1932, 6 pàgines mecanografiades. AHT.

9. Anterior a aquesta n'he localitzat a Gandesa i a Careres. Vegeu: Margalef Faneca, M. C. Op. cit., p. 537.